

ZKUŠENOSTI Z VÝSLEDKŮ ÚČASTI ČESKOSLOVENSKÝCH POZOROVATELŮ NA CVIČENÍCH NATO

Dokument stockholmské konference o opatřeních k posílení důvěry a bezpečnosti a o odzbrojení v Evropě, přijatý a podepsaný v září 1986 všemi 35 zúčastněnými státy Evropy, USA a Kanadou, se stal podle slov M. S. Gorbačova „velkým krokem ke snížení napětí a ozdravení mezinárodního politického klimatu, tolik potřebného k řešení životních problémů našeho jaderného století“. Jeho ustanovení představují komplex politických a vojenských opatření, která se mohou stát základem vytvoření situace větší důvěry a postupného snížení úrovně protistojících vojenských uskupení v Evropě.

Jak uvedl v našem časopisu č. 1/1988 první zástupce náčelníka generálního štábu generálporučík Ing. Jiří Brychta ve své stati Realizace dokumentu stockholmské konference v ČSSR, velení ČSLA přistoupilo neprodleně po přijetí Dokumentu k praktické, přesné a zodpovědné realizaci jeho ustanovení. Kromě řady dalších opatření šlo především v 1. etapě o výběr a důkladnou přípravu generálů a důstojníků k plnění úkolů pozorovatelů vojenských činností účastnických států a ve 2. etapě o kvalitní splnění tohoto poslání na stanovených cvičeních NATO v západní Evropě.

Jaké jsou poznatky z r. 1987, prvního roku realizace stockholmských dohod, zvláště výsledky činnosti států Severoatlantického paktu a některých neutrálních států z hlediska plnění povinností, které na sebe vzaly a také z hlediska výsledků práce pozorovatelů, vyslaných na cvičení ozbrojených sil států NATO, včetně Francie, vládami členských států Varšavské smlouvy.

První hodnocení činnosti států NATO v tomto směru svědčí o tom, že se během uplynulého roku snažily prověřit efektivnost Dokumentu připraveného ve Stockholmu jak z hlediska mezinárodně právního mechanismu, tak pro

řešení zpravodajských úkolů. Současně zkoumaly možnosti obcházení některých ustanovení Dokumentu, která by dovolila omezit kontrolu vojenských činností zemí bloku.

Do 15. prosince 1986 si účastníci Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě vzájemně **vyměnili plány vojenských činností** na r. 1987. Na základě této výměny byly získány údaje od vlád sedmi států Severoatlantického paktu a tří neutrálních a nezúčastněných zemí. Celkem šlo o 22 opatření notifikované vojenské činnosti, z toho na území evropských států NATO 17. Na deset z nich byli zváni pozorovatelé.

Poměrně vysoký počet členských států NATO své povinnosti stanovené Dokumentem **nesplnil přesně**. Např. opožděně, údajně z technických příčin, zaslaly své roční plány Spojené státy americké a Norsko, vlády Lucemburska, Kanady, Portugalska a Itálie nezaslaly ani plány, ani oznámení, že činnost odpovídajícího charakteru jejich ozbrojené síly neplánují.

Zaslané plány v některých případech svědčí o snaze utajit skutečný rozsah a charakter činnosti. Při srovnání s r. 1986 byl snížen počet opatření operační přípravy, která odpovídala parametrům oznámení, více než na polovinu (ze 30 na 17 cvičení). Jakým způsobem to bylo provedeno?

Především některé státy Severoatlantického paktu **změnily systém operační a bojové přípravy ozbrojených sil**, aby mohly snížit počty cvičení, jež byly povinny hlásit. V armádě Německé spolkové republiky došlo ke snižování počtů účastníků zvláště na stupni divizních cvičení na 10 000 až 12 000 osob. Tak oproti sedmi cvičením v roce 1986 bylo na rok 1987 nařízeno uskutečnit jen čtyři divizní cvičení, při kterých byla překročena oznamovací povinnost, tj. 13 000 osob. V Itálii s přechodem na novou organizační strukturu pozemních sil, ve kterých byl vynechán divizní stupeň, bylo přijato rozhodnutí neprovádět cvičení s vojsky na vyšším, než brigádním stupni. Holandsko a Belgie omezily počet konání sborových cvičení na polovinu, mají být plánována jednou za čtyři až pět let.

Hlavní úsilí bojové přípravy bylo všeobecně přeneseno na praporní a brigádní stupeň. Na divizním stupni a výše mají být uskutečňována převážně jen velitelsko-štábní cvičení, válečné hry a štábní nácviky.

V několika případech bylo více plánovaných akcí sloučeno do jedné. Příkladem může být cvičení amerického 3. armádního sboru, přisunutého do NSR z území Spojených států — Certain Strike — ke kterému bylo připojeno i cvičení holandské 4. mechanizované a západoněmecké 1. tankové divize.

Do plánů na r. 1987 zaslaných účastnickým zemím konference, nebyla zahrnuta některá cvičení ozbrojených sil NATO, kterých se v dřívějších letech účastnily desítky tisíc příslušníků mnoha států bloku, jako např. cvičení mobilních sil Severoatlantického paktu Aurora Express, cvičení na jihoevropském válčišti Display Determination, v Atlantiku Ocean Safari apod.

V průběhu roku některé státy NATO i neutrální země několikrát změnily původní plány s cílem umožnit dodatečné vyjmutí svých opatření z kategorie povinně ohlašovaných. Spojené státy americké a Německá spolková republika např. snížily počty účastníků na dvou cvičeních, Velká Británie na jednom stejně jako Francie. Švýcarsko změnilo původní plán úplně a snížilo pod hranici oznamování počty účastníků na všechna plánovaná cvičení. Rakousko se omluvalo, že v důsledku nedopatření oznámilo cvičení Wintersturm v rozsahu 13 000 cvičících opožděně, těsně před jeho uskutečněním. Může jít o záměrné

pokusy vyhýbat se zvaní pozorovatelů, případně vyprovokovat odvetnou reakci nebo i inspekční činnost a pak ji zneužít proti socialistickým zemím.

Přes uvedené změny i podle hodnocení západních expertů počet cvičení ozbrojených sil NATO přibližně 1,5 až 2krát převyšoval cvičení ozbrojených sil českých států Varšavské smlouvy jak v délce cvičení, kde byl poměr 10 až 12 ku 6 až 7 dnům, tak v počtech cvičících — průměrně 27 000 ku 19 000. Přehled cvičení na středoevropském válčišti, které podléhaly pozorování — viz **tabulku**.

Charakteristickým rysem organizace operační a bojové přípravy vojsk Severoatlantického paktu, zvláště na středoevropském válčišti, byla koncentrace cvičení na omezenou dobu dvou měsíců — na září a říjen 1987. Tak, bez ohledu na stockholmské dohovy, se vytvořila reálná možnost silného úderného uskupení ozbrojených sil nejdůležitějších států NATO na hlavních operačních směrech v blízkosti hranic NDR a ČSSR, a to nejenom ze sil již v míru vyčleněných pro velení paktu a dislokovaných na středoevropském válčišti, ale i ze sil pod národním velením Spojených států amerických (3. armádní sbor) a Francie (sily pro rychlé zasazení), s nimiž se počítá pro posílení vojsk paktu k vedení operací na tomto válčišti.

Za pozornost stojí i skutečnost, že kromě plánovaných a notifikovaných cvičení uskutečnilo velení ozbrojených sil NSR, USA a Itálie tři pohotovostní cvičení s tím, že jde o cvičení „bez předběžného upozornění zúčastněných vojsk“, na kterých mělo účast podstatně více než 13 000 cvičících. Oznámení o takových opatřeních, organizovaných jako prověrky bojové pohotovosti vojsk, byla realizována zároveň s vyhlášením pohotovosti tak, jak je to v souladu s obsahem Dokumentu.

Je možné říci, že **ustanovení Dokumentu** z hlediska přijetí našich pozorovatelů a zabezpečení jejich činnosti organizátory cvičení nebo orgány vlády státu, na jehož území cvičení probíhala, byla v **podstatě splněna**. Na některých místech se však projevila zjevná snaha odklánět se více nebo méně od plnění hlavního úkolu, stanoveného článkem 53 Dokumentu, který umožňuje, „aby pozorovatelé mohli potvrdit, že oznámená vojenská činnost nemá ohrožující charakter a že probíhá v souladu s patřičnými vlastnostmi oznámení“.

Jako argument tohoto tvrzení lze uvést řadu **příkladů**:

1. Výchozí podkladové materiály a informace předkládané organizátory pozorování, měly velmi rozdílnou kvalitu. Jejich společným nedostatkem bylo např. to, že neobsahovaly uvedení vojenskopolitické situace, která vede k zahájení ozbrojeného konfliktu, utajovaly způsoby bojové činnosti v počátečním období války, uvedení do operační situace při zahájení pozorování mělo zpravidla velmi obecný charakter, programy pozorování byly velmi nepřesné nebo nebyly dodrženy.

2. Úvodní briefing a materiály, které byly předloženy pozorovatelům na prvním cvičení NATO, jehož se v r. 1987 pozorovatelé zúčastnili (Reforger-87, tj. 1. část), na které byla řešena vzdušná a námořní přeprava vojsk z USA do Evropy, jejich vyzbrojení technikou uloženou v předsunutých skladech na území Holandska, Belgie a NSR a přesun do výchozího prostoru na stanoveném operačním směru) byly velmi slabé. Nepostihovaly ani rozmach ani zámysl tohoto velmi vážného opatření. Podobný stav byl i na některých dalších cvičeních, např. ve Francii.

Na druhé straně výchozí materiály z některých cvičení, předané pozorovatelům, byly dobrým základem pro pochopení plánu a průběhu cvičení. Obsa-

Název cvičení	Prostor	Doba trvání	Účastníci cvičení	Doba pozorování
Reforger-87 1. část	Severní část NSR, Belgie, Holandsko	6.—13. 9.	3. as, 45. pb (USA)	7.—13. 9.
Extel-3/ Crevecœur	Francie	12.—20. 9.	3. as (F)	15.—18. 9.
Goldener Löwe	NSR	13.—17. 9.	5. td (N), jednotky USA, Belgie, Francie	14.—17. 9.
Certain Strike	NSR	14.—25. 9.	3. as (USA), 1. td (N), 43. mb (H), 1., 7. mb (B), 4. ob (VB)	14.—25. 9.
Kecker Spatz/ Moineau Hardi	NSR, Francie	17.—26. 9.	2. as (N), FAR (F)	19.—25. 9.
Reforger-87 2. část	Severní část NSR, Belgie, Holandsko	26. 9.—6. 10.	3. as, 45. pb (USA)	26. 9.—6. 10.
Keystone-87	Severní část NSR	11.—22. 10.	2. pd, 12. ob, 6. aed (VB), 53. pD (H)	14.—22. 10.
Purple Warrior	Velká Británie	4.—18. 11.	Výsadkové jednotky pozemních a námořních sil (VB)	7.—10. 11.

hovaly poměrně velmi přesné údaje o početních stavech vojsk vyvedených na cvičení, jejich organizační struktury, výzbroji a výstroji. Takové údaje lze získat pouze z dokumentárních materiálů. Např. z výchozích dokumentů na cvičení Kecker Spatz/Moineau Hardi 2. armádního sboru NSR a sil pro rychlé zasazení Francie a cvičení Certain Strike 3. armádního sboru USA umožnily rámcově vyjasnit plán provedení cvičení a stanovit jeho operační rámec. Totéž platí o zámyslu a výchozí situaci taktického cvičení západoněmecké 5. tankové divize Goldener Löwe. V jednotlivých případech předané materiály napomohly vyjasnit některé strukturální změny, např. o plánované a na cvičení Kecker Spatz/Moineau Hardi prověřované reorganizaci francouzské 9. divize námořní pěchoty ze složení sil pro rychlé zasazení na lehkou obrněnou divizi.

3. Na některých cvičeních byly organizovány ukázky činnosti, které neměly souvislost se zámyslem a skutečným plánem provedení cvičení. Tak tomu bylo např. na společném cvičení francouzských a západoněmeckých ozbrojených sil Kecker Spatz/Moineau Hardi. Po stížnosti našich představitelů, že jimi není umožněno pozorovat konkrétní činnost francouzských cvičících jednotek, byla organizována ukázka použití několika druhů obrněné techniky a vrtulníků, absolutně bez souvislosti s probíhajícím cvičením a v odlehklém prostoru. Podobně u západoněmeckých sil na tomto cvičení nebylo možné např. pozorovat násilný přechod řeky Donau a vysazení operačního výsadku v prostoru Kelheim [zde při cvičení byl vysazen silný operační výsadek, vybudováno přívozové a mostové přepraviště, na němž se za přítomnosti prezidenta Mitterranda a kancléře Kohla setkala po úspěšném protiúderu vojska 2. armádního sboru Bundeswehru a sil pro rychlé zasazení Francie], ale jen ukázku s využitím jednotky, která se na cvičení připravovala, a to ještě organizovanou v jiném prostoru především pro místní civilní orgány.

4. Omezené ukázky vybraných epizod umožnily udělat si jen částečné závěry o konkrétní úrovni bojové připravenosti a také o hodnověrnosti uveřejňovaných údajů.

5. Vzhledem k tomu, že nebylo možné pozorování v místech zasazení nebo použití větších jednotek (např. velící generálporučík Lange — velitel západoněmeckého 2. armádního sboru prohlásil hned v úvodu cvičení Kecker Spatz, že nebudou organizovat žádnou „show“ z předem připravených pozorovatelů, jak je v některých zemích zvykem) šlo převážně o sledování činnosti na stupni četa—prapor. Jen v několika případech bylo možné postihnout stupeň brigáda—divize. To bylo ale většinou jen v prostorech soustředění, přičemž byly v jednotlivých armádách poměrně značné rozdíly. Zatímco např. ve druhé části cvičení Reforger-87 bylo možné v prostorech soustředění vojsk po cvičení sledovat velkou část tří divizí, hlavně techniku při přípravách k odsunu do skladu mimo území NSR, velení francouzských ozbrojených sil vůbec neumožnilo pozorování v prostoru, kde byly soustředěny síly pro rychlé zasazení po přesunu z jižní a střední Francie těsně před jejich zasazením do protiúderu na směr Ulm, Passau. Tento prostor (východně Stuttgartu) nebyl dokonce ani zahrnut do území pozorování, ačkoli počty sil tam značně převýšily, podle sdělení organizátorů, počty uvedené v Dokumentu. Vztah k plnění jednotlivých ustanovení Dokumentu se nepříznivě projevoval z francouzské strany po celou dobu cvičení Kecker Spatz/Moineau Hardi a prokazoval celkový negativní přístup současné francouzské vlády k procesu uvolnění a odzbrojení v Evropě.

6. Také využívání času pro pozorování bylo různé. Na jedné straně např. na cvičení Kecker Spatz bylo z celkového času pro tento úkol vyhrazeno až 75 %, na druhé při cvičení Extel-3 ve Francii jen asi 15 %, na cvičení Goldener Löwe v NSR 25 %.

7. Na některých cvičeních byla práce pozorovatelů omezována časově také tím, že byly organizovány činnosti, které nesouvisely přímo s ním (cvičení Extel-3 ve Francii, Goldener Löwe v NSR). Značná doba byla věnována přesunům nebo vyčkávání příchodu jednotek (2. část Reforger-87 v NSR) a neúměrně dlouhé době pozorování z dopravních vrtulníků, z nichž bez možnosti orientace nebylo efektivní a vzhledem k velkému počtu pozorovatelů vůbec neuskutečnitelné (např. na cvičení Kecker Spatz byly v některých dnech organizovány lety v dopravních vrtulnících CH-53 po dobu 3—4 hodin denně, pro 25—30 pozorovatelů asi z 8 bočních okének).

Kladně lze hodnotit skutečnost, že v podstatě všechny státy umožnily pozorovatelům klást cvičícím i organizátorům libovolné otázky, na které se ve většině případů dostávalo otevřených a uspokojivých odpovědí. Zvláště nižší funkcionáři a řadoví vojáci odpovídali bez zábran, dobře a bezprostředně. Na druhé straně někteří velitelé nebo štábní pracovníci na otázky „neznali odpověď“, i když bylo zřejmé, že to není reálné.

Na cvičení Purple Warrior ve Velké Británii zase bylo štábům a vojskům přímo zakázáno sdělovat i základní údaje o principech taktického použití vojsk. Velmi neochotně, prakticky vůbec, přistupovali organizátoři jednotlivých cvičení na jakékoliv návrhy, na změny plánovaného programu.

Na většině cvičení organizátoři neumožňovali pozorovatelům kontakt se systémem řízení a velení vojskům. Pobyt na velitelských stanovištích byl umožňován velmi zřídka a v různém rozsahu. Např. na cvičení Kecker Spatz francouzská strana vůbec nepřipustila vstup do prostoru jakéhokoli velitelského stanoviště. Informace pro pozorovatele byly uskutečněny ze silniční prázdné mapy rozložené na osobním vozidle na polní cestě. Na druhé straně západoněmecká armáda zajišťovala informování v podstatě na VS všech cvičících divizí a brigád, za účasti organických velitelů. Příslušné prostory byly pochopitelně patřičně upraveny a k dispozici byly jen nejnútnejší dokumenty. Informační zprávy byly zpravidla velmi podrobné v části o organizační struktuře, mírové dislokaci, tabulkových počtech, skutečných početních stavech osob i bojové techniky. Tato data byla reálná — nejsou utajována. Údaje o způsobech vedení bojové činnosti, zámyslech, připravenosti jednotek a útvarů byly méně podrobné, vyhýbavě bylo odpovídáno na speciální otázky (součinnost, spojení, automatizace, prověrky jaderného napadení, protivzdušná obrana apod.).

I přes tyto potíže a problémy bylo vcelku potvrzeno, že lze při dobré teoretické připravenosti a odpovídající aktivitě pozorovatelů, dokonale znalosti jednotlivých ustanovení a pochopení obsahu Dokumentu splnit poslání, které pozorovatelé mají, tj. zhodnotit sledovanou činnost a dát podklady pro stanovení charakteru vojenských aktivit Západu na středoevropském válčišti.

Možnosti pozorovatelů pro odpovědné splnění tohoto úkolu jsou sice do určité míry omezené, ale přesto je možné řadu z nich při dobré přípravě využít. Jsou to např.:

— denní uvádění do situace, pokud je uskutečňováno; zde je také nejlepší možnost klást otázky a předkládat požadavky organizátorům cvičení,

— předložená schémata, mapy, komentáře na jednotlivých stanovištích pozorování a jejich srovnání s reálnou činností vojsk,

— osobní kontakty s organizátory, doprovodem a hlavně cvičícími; přitom je zapotřebí počítat s tím, že např. v západoněmecké armádě jsou cvičící na poměrně vysoké úrovni, už na poddůstojnických a praporčických funkcích; jsou ochotni neformálně a bez přípravy velmi dobře informovat o situaci podřízené jednotky i o stanovených úkolech; v podstatě nelze spatřit žádné písemné přípravy, až na stupni hlavních funkcionářů brigád a výše, využívají pouze krátké poznámky na mapách nebo schématech, vystupují velmi sebevědomě, informační zprávy předkládané pozorovatelům byly zpravidla velmi stručné stejně jako údaje na mapách,

— značně zajímavé je rozmístění míst velení; většina velitelských stanovišť od praporu výše byla umístěna v obcích, v pronajatých usedlostech, stájích, kůlnách a stodolách, ve dvorech a v hostincích; podle konkrétního rozhovoru např. s velitelem cvičící 4. mechanizované divize a 1. horské divize bundeswehru je to výhodné z těchto důvodů:

- mají dobré zkušenosti z 2. světové války,

- poskytuje to možnost rychlého zaujetí a svinutí velitelského stanoviště a dokonalejší skrytí a maskování i organizaci spojení, vhodnější podmínky pro cvičící z hlediska práce, ubytování, odpočinku, rychlejší reakci na některé změny situace, menší zranitelnost vzhledem k lepší možnosti skrytu,

- jsou podstatně menší ekonomické nároky, přičemž civilní obyvatelstvo ochotně pronajímá vojenské správě své objekty pro tyto účely, protože je to pro něj finančně výhodné, což vede ke zlepšování jeho vztahu k příslušníkům bundeswehru,

- v posledním období náročné a velmi obtížné řešení ekologických problémů, ochrany přírody apod. značně omezuje možnosti rozmísťování cvičících štábů a vojsk v terénu, zvláště v lesích (např. i v některých částech vojenského výcvikového prostoru Bergen-Belsen a Munster Lager není povoleno budovat ani okopy pro jednotlivce),

- na žádném velitelském stanovišti nebo místě, kde se pohybovali pozorovatelé, nebyla ani známka po jakémkoli formalismu nebo okázalosti; schémata byla zpracována převážně „fixem od ruky“ s nízkou štábní kulturou, stejně tak jednotlivé situace, vedené převážně na průsvitkách; pracovní mapy — „ukázkové plakáty“ nejsou zpracovávány, žádné vysypané cestičky, pěšinky, natřené kolíky, hesla a nápisy, na velitelském stanovišti divize byla jediná jídelna pro pozorovatele, velitele divize, důstojníky i řadové vojáky, stravní dávky byly v dostatečném množství, ale velmi jednoduché a skromné.

Řada důležitých skutečností byla utajována. Jako základní **metody utajování** organizátoři používali časové nebo prostorové posunutí pozorování vůči skutečnému průběhu cvičení, obecné, nekonkrétní, někdy několikrát opakované informační zprávy, často bez operačního rámce a topografického připojení, výmluvy na počasí, velkou vzdálenost objektů, které si pozorovatelé přáli vidět, nutnost dodržovat stanovený časový plán, neplnění smlouvy státními drahami NSR apod. Lze jednoznačně konstatovat, že co západní státy chtěly utajit, to utajily. Mají v tomto směru zjednodušenou situaci, protože řadu věcí (číslování, organizaci jednotek, útvarů a svazků, mírovou dislokaci apod.) neutajují, mají možnost v množství těchto údajů potřebné nezveřejňovat.

Na všech cvičeních NATO byla organizována pečlivá **bezpečnostní opatření**, na některých až nepřiměřená, byla motivována údajnými obavami z teroristických akcí, v řadě případů byla důvodem k omezování pohybu pozorovatelů. Podílely se na nich nepřetržitě složky civilní i vojenské policie. Pro sledování činnosti pozorovatelů z členských států Varšavské smlouvy byli vyčleněni především překladatelé a někteří členové doprovodu, znající ruský jazyk (externí i interní učitelé ruštiny na různých vojenských školách, příslušníci tlumočnického oddělení MZV NSR, pracovníci orgánů rozvědky a kontrarozvědky). Např. doprovod při 2. části cvičení Reforger-87 byl zabezpečován převážně příslušníky zpravodajské služby z Garmisch Partenkirchenu, kteří byli v létě 1987 v ČSSR na dovolené jako turisté.

Podle skutečností, zjištěných přímo v prostoru cvičení příslušníky ČSLA, jednotlivá cvičení NATO sama o sobě ve smyslu ustanovení stockholmského Dokumentu neměla ohrožující charakter. Avšak skutečnost, že **v omezeném časovém období a v těsné blízkosti hranic NDR a ČSSR se koncentrovaly síly NATO o celkovém počtu téměř 250 000 osob a 2700 tanků** (kromě cvičení Extel, které probíhalo na území Francie), představovalo v té době pro státy Varšavské smlouvy **reálnou vojenskou hrozbu**. V kontrastu zde stojí postup států Varšavské smlouvy, která svá cvičení rozdělila jak časově, tak teritoriálně do značné šíře, a v žádném případě takový charakter nemohla mít.

V roce 1987 byly získány dobré zkušenosti z přípravy, uskutečnění a následného vyhodnocení činnosti československých pozorovatelů na cvičeních organizovaných ozbrojenými silami některých zemí Severoatlantického paktu. Úsilí, ve kterém jsme úzce spolupracovali s našimi spojenci, zvláště se skupinami pozorovatelů Sovětské armády, směřovalo jednoznačně k realizaci dohodových ze Stockholmu a přineslo kladné výsledky. Jestli někdo na Západě dříve doufal, že mechanismus stockholmských dohodů bude jednoznačně pracovat především v zájmech NATO, byl pravděpodobně zklaman. Státy socialistického společenství, které plní beze zbytku stanovené povinnosti a úmluvy, nedovolily, aby mezinárodní dohody byly jednostranně zneužity.